

Jenny Nilsson

STABILITET OCH FÖRÄNDRING I NORRA VÄRMLAND – DIALEKTEN I TORSBYOMRÅDET 1940-TAL OCH 2010-TAL¹

Stability and change in northern Värmland – the dialect in Torsby over 70 years.

In general, Swedish dialects are levelling towards standard Swedish. The majority of recent Swedish research on dialects have focused on such change, but very few have studied more stable dialect areas. This paper deals with one such area, and the dialect in the small village Torsby in northern Värmland (pop.4000) is investigated. In 2011, 18 informants of varying ages were recorded within the project Dialect change in rural Sweden, and their use of dialect was compared to recordings made in 1946. The results are compared to those from the project Dialect change in West Sweden which investigated the dialect of 110 informants in 9 locations close to Gothenburg (Sweden's second largest city) in 2007–2009. Both studies focused on how much of the traditional dialect was still in use in the early 21st century compared to the mid 20th century by analyzing how informants realized 54 linguistic variables as either dialect or standard variants.

While the situation in West Sweden is characterized by standardization and even dialect shift in some areas, the dialect in Torsby must be regarded as quite stable. In Torsby, all 54 investigated dialect variants found in the data from 1946 were used by at least one or more of the informants recorded in 2011. The informants recorded in 1946 used between 41 and 52 dialect variants and, apart from one young woman, the informants recorded in 2011 used between 25 and 50 dialect variants. Of course, the Torsby dialect is not immune to change: the most stable dialect variants were variants used in a larger surrounding region, and there is also apparent on-going standardization. On the other hand several informants, even 40-year-olds, were as traditional as the 70-year-old informants recorded in the 1940's.

The reason for the dialect stability in Torsby may have several explanations: The village is isolated, and the closest city is 100 km away. Also, the informants report having close-knit social networks and are positive towards the traditional dialect. It seems that these factors may all contribute to the relative dialect stability found in Torsby, and that speaking traditional dialect could be a way of expressing a local identity.

¹ Studien har genomförts inom ramen för min akademiforskartjänst i humaniora med särskild inriktning på svenska ur övergripande perspektiv. Tjänsten finansieras av Svenska Akademien med stöd från Knut och Alice Wallenbergs stiftelse. Projektet delfinansieras även av Vetenskapsrådet. Varmt tack till Erik Magnusson Petzell, Catrin Norrby och Lena Wenner som kommit med kloka synpunkter på en tidigare version, liksom till de två anonyma granskarna och redaktör Caroline Sandström för värdefulla påpekanden. Tack också till Bengt Edqvist som gjort illustrationen av dialektspannet, Tobias Müller som transkriberat och gjort kartillustrationen och Petter Utbult som transkriberat.

Svenska dialekter förändras. I allmänhet utjämnas de mot något slags standardsvenska och blir alltmer lika varandra. Detta har sedan länge varit drivkraften för svenska dialektologer, som åtminstone sedan mitten av 1800-talet kämpat med att samla in dialektmaterial för att bevara åt eftervärlden. En rad studier de senaste decennierna har också konstaterat att svenska dialekter verkligen utjämnas, om än inte med samma hastighet som 1800-talets dialektologer befarade. Inom modern sociodialektologisk forskning, både i Sverige och i övriga världen, fokuserar man i allmänhet på just den språkliga förändringen och hur den går till. Däremot undersöker man inte lika ofta platser som uppvisar större dialektal stabilitet.

I den här artikeln ligger fokus på dialektal stabilitet, och jag vill lyfta fram att det i Sverige idag fortfarande finns områden där man talar mycket dialekt. Ett sådant relativt stabilt område är Torsby i norra Värmland som jag undersökt inom projektet *Svenska dialekter i förändring*. Här jämför jag dagens dialektbruk i Torsbyområdet med inspelningar gjorda på 1940-talet vilket visar hur lite en svensk dialekt faktiskt har ändrats på 70 år.

Artikeln är upplagd enligt följande: först återges resultat från tidigare studier som behandlat språklig stabilitet och förändring i avsnitt 1. Därefter, i avsnitt 2, beskrivs projektet *Svenska dialekter i förändring*. Först introduceras orten Torsby, följt av en redogörelse för det material som ligger till grund för den här studien. Avsnitt 3 behandlar analysen av materialet. Efter det redovisas studiens resultat i avsnitt 4. Dels presenteras hur dialektala informanter inspelade på 2010-talet är jämfört med informanter inspelade på 1940-talet, dels hur dialektsystemet, dvs. dialekten på språkdragnivå, har förändrats i Torsby under 70 år. Resultaten diskuteras i termer av stabilitet och förändring. Avslutningsvis (i avsnitt 5) jämförs också studiens resultat med resultaten från ett liknande projekt, *Dialektutjämning i Västsverige* (Svahn & Nilsson 2014).

Ljudexempel med transkriptioner från materialet finns tillgängliga via www.sprakochfolkminnen.se/torsbyexempel så att den som vill kan lyssna på Torsbybor inspelade både på 1940-talet och på 2010-talet.

1. Stabilitet och förändring

Utgångspunkten för det sociodialektologiska forskningsfältet är alltså språklig variation och förändring, och de flesta forskare arbetar således med att försöka förklara hur och varför det sker (se t.ex. bidragen i Chambers, Trudgill & Schilling-Estes 2002 samt i Auer, Hinskens & Kerswill 2005). Många forskare anlägger ett makro-perspektiv och söker förklaringar i hur grupper i samhället beter sig (se t.ex. Labov 1994). Andra menar att ett

mikro-perspektiv ger bättre förklaringar och undersöker hur enskilda individer beter sig (se t.ex. Giles & Smith 1979, Trudgill 1986, Auer & Hinskens 2005). Utöver de klassiska språkexterna variablerna kön, socialgrupp och ålder söker man också förklaringar i andra externa faktorer som samhällsförändringar, språkpolitik och mobilitet. En övergripande förklaring till den snabba språkliga förändring som skett i västvärlden under det senaste århundradet är urbaniseringen och förbättrade kommunikationer. Detta menar man har lett till att sociala nätverk bryts upp och att individer från olika dialektområden alltmer kommer i kontakt med varandra. Enskilda individers (mer eller mindre omedvetna) anpassningsförmåga i kontaktsituationer leder då till att språk förändras.

På många håll i Europa utjämnas dialekter mot en standardvarietet,² och sådan utjämning har exempelvis gått långt i Danmark (Pedersen 2005), liksom i delar av bl.a. Nederländerna, Polen, England, Grekland och Ryssland (Auer 2005). Flera större svenska arbeten har under de senaste årtiondena också funnit att allt färre personer i Sverige talar lika mycket dialekt idag som man gjorde för 50 eller 100 år sedan (Thelander 1979a & b, Helgander 1996, Sundgren 2002, Svahn 2003, Grönberg 2004, Nilsson 2009, Svahn & Nilsson 2014).

Trots samhällsförändringar präglas en del länder av en större språklig stabilitet, t.ex. Finland, Norge och kanske i synnerhet Island (Ivars 2003, Sandøy 2004, Friðriksson 2008). Naturligtvis förekommer variation inom dessa språkområden. I Norge fann Røyneland (2005) exempelvis att det skilde sig mellan de närliggande orterna Røros och Tynset hur mycket dialekten utjämnats. Det är framförallt den förra som uppvisar dialektal stabilitet och hon förklarar detta först och främst med att Rørosdialekten har högre status bland lokalbefolkningen än vad Tynsetdialekten har i Tynset (Røyneland 2005:539). Vid sidan om attityden till den egna dialekten framhåller Røyneland också faktorer som socialgruppsstillhörighet, sociokulturell orientering och känsla av lokaltillhörighet som viktiga för dialektal stabilitet (sid. 542). Friðriksson (2008), som undersökt språklig stabilitet på Island, förklarar den isländska stabiliteten med täta sociala nätverk, konservativ språkpolitik, negativ inställning till språkförändring samt en stark språklig nationalism.

² Standardbegreppet är komplicerat. Vad som är standardspråk kan definieras utifrån en rad kriterier (se t.ex. Auer 2005, Pedersen 2005), men trots det är det för Sveriges del svårt att säga exakt vad som utgör standardsvenska eller om det ens finns en standardsvenska. Här använder jag begreppet med innebörden att det är en språkvarietet som *inte* är dialektal, dvs. det som används när man inte använder den traditionella lokala dialekten i Torsby. Det utesluter inte att dialektala varianter på språkdragnivå kan sammanfalla med standardvarianter. Jag resonerar mer om detta i avsnitt 3 nedan.

På svenskt håll har projektet Dialektutjämning i Västsverige (i fortsättningen DUV) undersökt språklig förändring i Bohuslän och Västergötland från mitten av 1900-talet till tidigt 2000-tal (Svahn & Nilsson 2014).³ Projektet spelade in cirka 110 informanter i Skara, Vara, Trollhättan, Sollebrunn, Borås och Kinna i Västergötland samt i Uddevalla, Stenungsund och Skärhamn i Södra Bohuslän. Framförallt undersöktes hur ungdomar talar i området, men även ett tiotal vuxna spelades in. Materialet jämfördes med arkivmaterial inspelat mellan 1940 och 1960 från samma områden. Projektet kunde konstatera att förändringsprocesserna i området ser ut på olika sätt: i Västergötland och Uddevalla pågår en utjämning mot standard. Många av de inspelade ungdomarna var relativt standardspråkliga med regional färgning och, framförallt de kvinnliga informanterna, använde också en hel del nya urbana drag som frikativt *r* (ungefär [z]), kort u-haltigt *ö* (dvs. [ø], så att *döma* och *dumma* uttalas likadant), *ej* uttalat med ett frikativt *i* ([i:] så att t.ex. *säger* uttalas *sier*), liksom öppet långt *ä* och *ö* ([æ:] respektive [œ:]) i andra positioner än framför *r*. Sådana nya drag har även noterats på andra platser i Sverige (se t.ex. Leinonen 2010a & b, Grönberg 2004, Kotsinas 1994, Wenner 2010). En del ungdomar var dock betydligt mer dialektala och flera av de vuxna informanterna mycket dialektala. I arkivinspelningarna från Västergötland fann projektet drygt 50 olika dialektvarianter, av dessa återfanns drygt 40 hos dagens vuxna informanter och drygt 25 hos ungdomarna (Svahn & Nilsson 2014:199). Ingen enskild talare hade belägg på alla olika dialektvarianter; ungdomarna använde 2–16 och de vuxna 15–39 olika varianter. Det förekom således en del äldre talare som fortfarande använde stora delar av det dialektsystem som finns beskrivna i äldre studier (Nilsson 2009, Svahn & Nilsson 2014).

I Stenungsund och Skärhamn var situationen annorlunda. I Stenungsund fann projektet att både yngre och äldre informanter snarast talade en göteborgsk varietet, med vissa enstaka lokala former bevarade, ett slags stenungsundsgöteborgska. Här hade alltså ett dialektskifte ägt rum. I Skärhamn fanns å ena sidan mycket traditionellt dialektala informanter, å andra sidan sådana som lät mer eller mindre göteborgska. Dessutom noteras att yngre informanter blandade göteborgska och traditionellt bohuslänska varianter med standardsvenska och nya språkdrag, och projektet kallade denna nya varietet för *kombilekt*.

Det visade sig alltså att Västsverige präglas av både förändring och viss dialektal stabilitet. I Bohuslän har dialektsystemet i vissa fall förändrats mycket, åtminstone i Stenungsund och hos yngre talare i Skärhamn. En del äldre talare i Skärhamn uppvisade dock stor dialektal stabilitet. I Väster-

³ Projektet pågick 2007–2010 och finansierades av Riksbankens jubileumsfond. Se vidare i Svahn & Nilsson (2014).

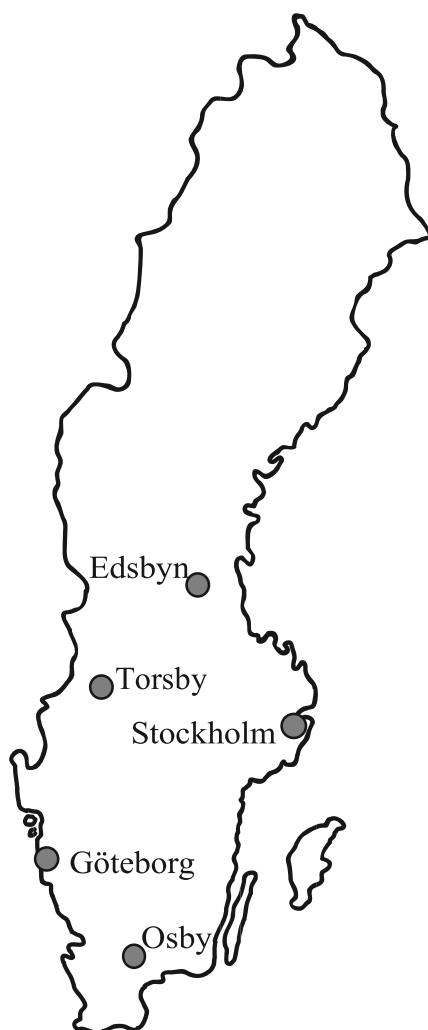
götland (samt i Uddevalla i Bohuslän) verkar det framförallt vara dialekt-situationen som förändrats snarare än dialektsystemet. Olika talare talar alltså olika mycket dialekt, men själva språksystemet, de olika språkliga drag som används på en viss plats, kanske inte förändrats i riktigt så stor omfattning som man tidigare trott (se vidare Nilsson 2009). Projektet kunde konstatera att åtminstone det fonologiska och prosodiska systemet (speciellt vad gäller vokaler) i Västergötland förändrats i relativt liten omfattning från mitten av 1900-talet fram till idag.

Generellt inriktar sig modern forskning alltså framför allt på att studera språklig variation och förändring snarare än språklig stabilitet. En förklaring till detta är förstås att språksituationen på många håll i världen präglas av just stor variation och språkliga förändringar. En annan förklaring kan kanske vara att många förknippar studiet av språklig stabilitet med en äldre forskningstradition, att studera variation och förändring blir alltså ett slags motreaktion på den traditionella dialektologins strävan att beskriva stabila, homogena språkliga system. Utgångspunkten för projektet *Svenska dialekter i förändring* var, som projektnamnet signalerar, även den att beskriva variation och förändring i svenska dialekter. Resultaten från Torsbystudien uppvisade dock ett betydligt mer stabilt språksystem än jag väntat mig.

När jag i den här artikeln talar om språklig stabilitet menar jag självklart inte ett stelnat språksystem. Min utgångspunkt är att språk är i ständig förändring och att variation alltid förekommer. Däremot kan förändring gå mer eller mindre snabbt och variationen vara mer eller mindre omfattande. Jag återkommer till detta i artikelns avslutande diskussion.

2. Projektet Svenska dialekter i förändring

Projektet *Svenska dialekter i förändring* påbörjades 2011 och undersöker hur dialektförändring och dialektanvändning ser ut på små landsbygdsorter i Sverige där befolkningen är relativt liten och inte så flyttbenägen. Huvudsyftet med projektet är att undersöka om dialektförändringsprocesser går till på samma sätt på olika platser i Sverige, och därför kommer jag att genomföra samma studie på tre orter som liknar varandra men som ligger i olika delar av landet, nämligen Torsby i norra Värmland, Edsbyn i sydvästra Hälsingland och Osby i nordöstra Skåne (se figur 1). På varje ort undersöker jag dagens dialekt i relation till hur man talade på samma plats för 50–70 år sedan. På så vis kan jag jämföra förändringsprocesserna på de tre orterna med varandra och se om det finns en gemensam process för dialektförändringar i rurala Sverige.

Figur 1. Karta över Sverige med inspelningsorterna Osby, Torsby och Edsbyn utsatta.

Vid sidan om att beskriva förändringsprocesserna är projektets syfte att undersöka på vilket sätt dialektsystemet förändras. Därför nöjer jag mig inte med att undersöka några enstaka språkdrag, utan jag försöker kartlägga huvuddelen av lokala varianter hos varje informant. På sätt och vis kan man säga att jag därmed undersöker varje informants idiolekt och att den repertoar av idiolekter jag finner på varje ort får representera den dialekt som talas på de undersökta orterna på 2010-talet respektive mitten av 1900-talet. Hur den här repertoaren ser ut och hur den förändrats sedan mitten av 1900-talet kan jag sedan jämföra mellan de tre undersökta orterna. På så vis kan processerna jämföras med varandra trots att det är olika dialektområden och olika antal dialektdrag som undersöks. DUV-projektet som presenterades ovan arbetade på samma sätt och resultatet kan alltså även jämföras med förändringsprocesserna i Bohuslän och Västergötland.

Urvalet av orter för studien har gjorts utifrån ett antal kriterier: Eftersom projektet syftar till att undersöka dialektförändring på landsbygdsorter ska orten ligga minst 10 mil från en storstad (som Stockholm, Göteborg och Malmö) och gärna också några mil ifrån en större tätort (som t.ex. Karlstad, Gävle eller Kristianstad). Orten ska ligga i ett relativt glesbebyggt område och den ska också vara en mindre ort, men ändå tillräckligt stor för att kunna tillfredsställa invånarnas behov av att uträtta vardagliga ärenden, kunna erbjuda arbetstillfällen och skolgång. Det ska också finnas en beskrivning av den dialekt som talades på orten under första hälften av 1900-talet och den traditionella dialekten på orten ska ha beskrivits som relativt homogen. Slutligen måste det finnas äldre inspelningar från 1940–1960-talet för en möjlig jämförelse med nyinspelat material. Den första orten som undersökts inom projektet är Torsby.

2.1 Torsby

Torsby (Fryksdals härad, Fryksände socken, Torsby kommun) ligger i norra Värmland, tio mil norr om Karlstad, som är den närmast liggande tätorten. Torsby kommun hade 2011 drygt 12 000 invånare och centralorten Torsby drygt 4 000 invånare (enligt Torsby kommuns hemsida). Viss inpendling till Torsby sker från Sunne liksom viss utpendling till Karlstad (se Fryksdals hemsida). På orten finns de flesta samhällsfunktioner, dvs. sjukvård, arbetsmöjligheter, butiker, banker etc. Däremot fanns vid inspelningstillfället nästan inga butikskedjor utöver mataffärer – de flesta affärer var mindre och privatägda butiker.

Sveriges befolkning ökar, men Torsbys befolkning minskar. Mellan 2009 och 2012 minskade befolkningen med 2,3 procent, vilket kan jämföras med att medelsiffran i Sverige är en ökning på 2,3 procent (Müller 2013). Enligt en kartläggning som Dagens Nyheter genomförde 2012 (infört 18/1 2012) är Torsby kommun en av de kommuner som tappar mest i befolkning i hela Sverige, och de senaste 30 åren har befolkningen minskat med hela 20,8 procent. Även SVT rapporterade om denna trend: Torsby är en av de platser där befolkningen minskade mest i Sverige under första halvåret 2013. Men även dessförinnan har befolkningstrenden varit negativ: sedan 1800-talets slut har befolkningen stadigt minskat (Umeå universitets demografiska databas, Müller 2013).

Traditionellt har skogsindustri varit en viktig näring och i början av 1900-talet arbetade cirka 1 500 personer med timmerflottning. Under 70-talet förändrades detta och idag är det kommunen som har flest anställda (ca 1 400) följt av Torsby sjukhus med 460 anställda. Torsbys invånare har

betydligt lägre medelinkomst än rikssnittet (Müller 2013). Torsby är också en kommun med hög ungdomsarbetslöshet, ungefär 20 procent av ungdomarna stod 2011 utan arbete enligt en rapport i Dagens Nyheter (infört 24/2 2012). Endast 13 procent av befolkningen har treårig eftergymnasial utbildning, jämfört med riksgenomsnittets 24 procent (Müller 2013).

Sammanfattningsvis är alltså Torsby en avfolkningsbygd med hög ungdomsarbetslöshet och generellt ganska dålig ekonomi. Utifrån det är det lätt att måla upp en negativ bild, men det innebär inte att Torsbybor inte har det bra i allmänhet. De flesta av studiens informanter uppger att de trivs och att de vill bo kvar på orten. Medelinkomsten är visserligen låg, men köpkraften är inte nödvändigtvis alltid sämre. En villa kostar t.ex. betydligt mindre i Torsby än i riket i allmänhet – snittpriset 2013 för en villa i Sverige är 1,7 miljoner kronor jämfört med 850 000 kronor i Torsby (Müller 2013).

När det gäller dialekten i Torsby har (Nord)Värmlands mål i allmänhet och Fryksdalsmålet i synnerhet behandlats i flera tidigare arbeten (Noreen 1877, Kallstenius 1927 och Broberg 2001). Enligt Broberg (2001:102) har Fryksdalen på grund av naturliga och topografiska hinder traditionellt varit språkligt avgränsat och Fryksdalsmålet, som anses vara det enhetligaste dialektområdet i Värmland, har på så vis kunnat utvecklas utan speciellt stort inflytande från kringliggande dialekter. Dialekten beskrivs mer ingående i avsnitt 3 och 4.

2.2 Arkivmaterialet

I Institutet för språk och folkminnets arkiv finns minst 10 000 dialektinspelningar gjorda runt om i Sverige mellan 1935 och 1970. Drivkraften bakom detta var rädslan för att svenska dialekter helt skulle försvinna – 1800-talets dialektologer menade att Sveriges traditionella dialekter utjämnades med sådan hastighet att de snart skulle vara utdöda (Edlund 2003). I dåtidens anda låg fokus på att dokumentera så traditionellt dialektala informanter som möjligt för eftervärlden. Eftersom målet var att bevara det här talet var man inte ute efter att spela in informanter som var representativa för befolkningen på en ort, utan man letade efter talare som kunde representera ett så ålderdomligt och homogent dialektsystem som möjligt (Sundgren 2002, Svahn 2003, Nilsson 2009, Bockgård & Nilsson 2011b). Det betyder att de flesta informanter var över 70 år och att de i allmänhet bodde på landsbygden (Bockgård & Nilsson 2011b:11 f.). Genom lokal-kännedom och tips från boende på orten letade man upp dessa äldre män och kvinnor, och dessa spelades företrädesvis in i sina egna hem eftersom man var mån om att de skulle vara så bekväma och informella som möjligt och

därmed tala mycket dialekt utan inslag av standardformer (Hedblom 1961:52 ff., Ordéus 1981, Nilsson 2013). Inspelningarna är upplagda som intervjuer där intervjuare och informant hade tydliga roller (Bockgård 2010a, 2010b, 2010c, 2011, Bockgård & Nilsson 2011b:15). Hur informanterna förhåller sig till inspelningssituationen varierar naturligtvis, vilket säkerligen också påverkar hur de talar (se vidare i Nilsson 2013). Förutom att dokumentera dialekter var man också intresserad av traditionsberättelser av olika slag och därför är många intervjuer upplagda så att man efterfrågar äldre berättelser och redogörelser för olika traditioner.

Från Torsby och närliggande Östmark finns inspelningar med tio informanter födda mellan 1860 och 1905. De flesta spelades in 1946 på grammo-fonskiva och inspelningarna finns bevarade i Institutet för språk och folkminnets arkiv i Uppsala tillsammans med inspelningsrapporter (dvs. anteckningar om informanterna och inspelningarna). Inspelningarna är gjorda av Folke Hedblom och Richard Broberg; den senare sköter om själva ”utfrågningen” som man kallar det i inspelningsrapporterna. Nio av dessa tio informanter är män och den kvinna som spelats in läser upp egenförfattade berättelser.

En del av arkivinspelningarna är för korta för den här studiens syften: det finns helt enkelt inte belägg på tillräckligt många variabler för att man skall kunna uttala sig om dessa informanternas språkliga repertoar och därmed jämföra dem med dagens informanter. Här undersöks tre informanter (se tablå 1 nedan). Det framgår inte av inspelningsrapporterna exakt var informanterna är inspelade, mer än att det är på deras bostadsort. Ofta spelade man alltså in informanterna i hemmet och informant 0:1 är troligen inspelad där. De andra två informanterna är inspelade både var för sig och tillsammans, men det är oklart hemma hos vem av dem.

Tablå 1. Arkivinspelningarna.

Informant	Födelseår	Ort	Inspelningsår	Ålder vid inspelningen
0:1	1872	Myren, Östmark	1946, 1948	74, 76
0:2	1889	Torsby	1946	57
0:3	1889	Torsby	1946	57

Oftast gjorde dåtidens materialinsamlare en notering i inspelningsrapporten om inspelningens värde och hur dialektal informanten är. Det har man inte gjort för informant 0:2 och 0:3, men eftersom inspelningarna med dem är flera och långa måste man ha ansett deras dialekt som värdefull att bevara. Informant 0:1 spelades in vid ett par tillfällen, förmodligen eftersom han enligt inspelningsrapporten talar ett ”bra och representativt östmarksmål”

och dessutom erbjuder en ”bra framställning”. Som nämndes ovan var intervjuare vid den här tiden måna om att spela in så traditionell dialekt som möjligt och just den här intervjuaren är också tydlig med att det är östmarksmål som informanten ska tala på inspelningen. I exemplet nedan, från inspelningen 1948, illustreras detta. Inspelningen har precis påbörjats och intervjuaren funderar ihop med 0:1 på vad de ska tala om den här gången, gärna något de inte talat om förut. På rad 3 föreslår intervjuaren att de ska tala om slakt. Transkriptionen är gjord med de principer som utformats i Bockgård och Nilsson (2011a, 2011b:29 ff.), dvs. en samtalsanalytisk transkription med s.k. grov beteckning (se transkriptionsnyckel i appendix).

Exempel 1. Informant 0:1 blir tillrättavisad då han inte använder dialektformen.

01 INT: ja vi få väl ta tåck såm vi int taL så myck på
 02 0:1: ja de kan vi jär du
 03 INT: sLakting
 04 0:1: jasså de (vill)du [(.)] de ha ja varit med på=
 05 INT: [hehe]((skrattar))
 06 0:1: än sen ja va Rennt ung
 07 INT: ong heter de
 08 0:1: ong
 09 INT: ja
 10 0:1: ja
 11 INT: på östmarksmål å de e [de vi språker
 12 0:1: [javesst (.) de e de
 13 de e de vi taler
 14 INT: ja (.) men nä de slakt förr huss va de di jord
 (från GR 2399B)

Informant 0:1 använder alltså i exemplet inte dialektformen (rad 6, kort *u* framför t.ex. *ng* uttalas traditionellt som ett slutet *o*, dvs. [ʊ]) och blir på rad 7 tillrättavisad av intervjuaren, som också påpekar att det är östmarksmål som gäller (rad 11). Sådant förfarande var inte alls ovanligt vid den här tiden (se exempel från Östergötland/Småland i Bockgård 2011 och från Västergötland i Nilsson 2013). Det var helt enkelt viktigare att fånga så ”genuint” tal som möjligt än att informanten kände sig avslappnad och bekväm. Jag vågar påstå att det i arkivmaterialet är ganska vanligt att informanter påpekar att de visserligen hört vissa ord och uttal, men att det tillhörde en äldre generation. Exakt hur representativa dessa inspelningar är för dessa informanters vardagliga tal eller för dialekten i Torsby på 1940-talet är alltså svårt att uttala sig om. Informanterna ansågs troligen av samtidens språkforskare vara representativa för ett tänkt värmländskt språkligt system, med

det är därmed inte givet att de var, eller ens ansågs vara, representativa för den språkliga situationen i området (se Nilsson 2009). Samma problematik gäller givetvis idag, vilket diskuteras kort nedan (och vidare i t.ex. Bockgård 2011, Svahn & Nilsson 2014:228 f.).

2.3 Nyinspelat material

Under 2011 genomförde jag ett fältarbete i Torsby i norra Värmland. Sammanlagt spelades 36 informanter in (totalt cirka 25 timmars material). En del av informanterna är ganska tystlåtna och talar inte tillräckligt mycket på inspelningarna för att de flesta språkliga variabler jag undersöker ska finnas belagda. Några av informanterna kommer också från orter som ligger utanför det aktuella undersökningsområdet. Dessa informanter ingår inte i den här studien, utan här undersöks 18 informanter och deras bruk av 54 olika språkliga variabler. Övrigt material fungerar som jämförelsematerial.

De flesta informanter djupintervjuades av mig. Inspelningarna är mellan 30 och 90 minuter långa (de flesta intervjuer är mellan 30 och 40 minuter). Intervjuerna är naturligtvis initierade och styrda av mig som intervjuare – det rör sig om fråga–svars-samtal där jag ställer frågorna och informanterna svarar. Endast i något enstaka fall ställer en informant någon fråga till mig som rör annat än projektet eller inspelningen. Jag hade emellertid inte någon förutbestämd agenda eller lista med frågor, utan gav mig in i intervjuerna så förutsättningslöst som möjligt för att se vad informanterna själva ville tala om. Jag försökte i vissa fall styra samtalen in på domäner som informanterna så att säga var ”experter” på så att de kände att de hade tolkningsföreträde och därmed berättade så fritt och otvunget som möjligt. Därmed inte sagt att det som fångats på band är deras mest naturliga eller vardagliga språk (om ett sådant över huvud taget finns), eller att jag gör anspråk på att undersöka det (jfr Labov 1972). Ett antal informanter bistod också projektet med egna inspelningar där jag inte närvarade. Ett par äldre informanter intervjuades av en infödd Torsbybo eftersom de påpekade att de inte kunde eller ville tala med en utomstående. Vissa informanter intervjuades enskilt, andra i par och i ett fall deltog tre informanter. Detta kommer sig av att informanterna själva har fått välja hur de vill att intervjusituationen ska se ut och var intervjun ska äga rum.⁴

⁴ Huruvida informanternas tal påverkas av om de träffar mig enskilt eller tillsammans med andra Torsbybor är svårt att veta. Troligen spelar det större roll för vissa individer och mindre för andra. Informanternas språkbruk så som det redovisas här är hur som helst enbart *en* representation av respektive informants språkliga repertoar – säkerligen kunde denna representation se ut på olika sätt beroende på när och var de spelats in och

För att försöka få ett relativt representativt urval av befolkningen i Torsby undersöker jag några olika grupper av informanter:⁵

- grupp 1, sex ungdomar i gymnasieåldern födda 1994–1995 (15–17 år);
- grupp 2, fyra yngre vuxna födda 1968–1989 (22–43 år) och
- grupp 3, fyra äldre vuxna födda 1947–1960 (51–64 år).

Mitt enda villkor var att informanterna i grupp 1–3 börjat grundskolan på orten eller i närheten. Jag har också intervjuat lika många män som kvinnor, samt försökt hitta informanter ur skilda yrkesgrupper. Eftersom det är så pass få informanter i varje grupp kan man inte dra alltför stora slutsatser av eventuella skillnader mellan grupperna, men materialet ger ändå möjligheten att jämföra yngre och äldre talare, samt att jämföra skillnaden mellan grupperna med DUV-projektets resultat (se avsnitt 5 nedan).

Utöver informanterna i dessa tre grupper undersöks också en fjärde grupp informanter. Denna sistnämnda grupp (alltså grupp 4) är utvald i enlighet med de principer som användes när man spelade in informanter på 1940-talet – jag har med andra ord aktivt sökt upp informanter som talar så mycket traditionell dialekt som möjligt. Genom tips från andra boende på orten har jag valt sådana informanter som av sin omgivning anses tala extra traditionell dialekt (en av dessa informanter är född 1960, dvs. 51 år, de övriga 1922, 1925 och 1938, dvs. 82, 86 och 89 år). På så vis kan jag göra en mer rättvisande jämförelse med det äldre materialet: vi kan inte veta hur folk i allmänhet, speciellt yngre personer, talade i Torsby i mitten av 1900-talet eftersom sådant material inte spelades in. Grupp 4 kan däremot jämföras med äldre arkivmaterial för att se på vilket sätt dialektsystemet i Torsby förändrats under 70 år. De nyinspelade informanterna presenteras i tablå 2.

med vilka samtalspartners. För ett resonemang om inspelningssituationens inverkan vid dialektinspelningar i Sverige, se t.ex. Svahn & Nilsson 2014:219 ff. samt Nilsson 2013.

⁵ Att göra en rimlig åldersindelning av informanter är alltid problematiskt. Eftersom jag inte har spelat in några informanter i åldrarna mellan 43 och 51 år föll det sig naturligt att dra en gräns där emellan.

Tablå 2. Informanter inspelade 2011.

Grupp/nr	Kön	Född	Ålder	Insp. längd	Hemort	Inspelningssituation
1:1	Man	1995	16	31 min.	Gräsmark	Intervjuad tillsammans med två klasskamrater i skolan, bl.a. informant 1:2.
1:2	Kvinna	1995	16	31 min.	Torsby	Intervjuad tillsammans med två klasskamrater i skolan, bl.a. informant 1:1.
1:3	Man	1994	17	43 min.	Åsteby	Intervjuad tillsammans med en klasskamrat i skolan.
1:4	Man	1995	16	28 min.	Torsby	Intervjuad tillsammans med en klasskamrat i skolan.
1:5	Kvinna	1995	16	31 min.	Bjälverud	Intervjuad tillsammans med en klasskamrat (1:6) i skolan.
1:6	Kvinna	1995	16	31 min.	Lysvik	Intervjuad tillsammans med en klasskamrat (1.5) i skolan.
2:1	Kvinna	1989	22	34 min.	Torsby (född Åsteby)	Intervjuad hemma i köket.
2:2	Man	1968	43	31 min.	Utterbyn	Intervjuad hemma i köket.
2:3	Kvinna	1968	43	36 min.	Torsby	Intervjuad på arbetsplatsen.
2:4	Man	1969	42	32 min.	Kollerud, Torsby	Intervjuad på arbetsplatsen.
3:1	Kvinna	1954	57	36 min.	Åsteby (född Torsby)	Intervjuad på arbetsplatsen.
3:2	Man	1947	64	32 min. + 36 min. egeninsp.	Torsby (född Östmark)	Intervjuad på arbetsplatsen. Dessutom egeninspelningar med 4:1 på arbetsplatsen.
3:3	Kvinna	1950	61	39 min.	Torsby (född Östmark)	Intervjuad tillsammans med 3:4 hemma i köket.
3:4	Man	1957	54	39 min.	Torsby (född Östmark)	Intervjuad tillsammans 3:3 hemma i köket.
4:1	Man	1960	51	36 min. + 36 min.	Metbäcken, Östmark	Intervjuad på arbetsplatsen. Dessutom

				egeninsp.		egeninspelningar med 3:2 på arbetsplatsen.
4:2	Kvinna	1925	86	1 tim. och 14 min. + 59 min. egeninsp.	Östmark	Inspelad dels vid fika tillsammans med intervjuaren och 4:3, dels egeninspelning med 4:3. I egna hemmet.
4:3	Kvinna	1922	89	49 min. + 1 tim. och 14 min, 59 min. egeninsp.	Torsby (född Vitsand)	Intervjuad hemma i köket. Dessutom inspelad dels vid fika tillsammans med intervjuaren och 4:2, dels egeninspelning med 4:2 hemma hos 4:2.
4:4	Man	1929	82	1 tim. och 49 min.	Bada	Inspelad av annan Torsbybo på hembygdsgård.

Samtliga informanter i den här studien fyllde, efter att intervjun var genomförd, också i ett omfattande frågeformulär med frågor om bakgrund, sociala nätverk, fritidsaktiviteter och attityder både till den egna och andra dialekter. Enkäten användes för att få en fördjupad bild av informanterna, och en genomgång av svaren visar att Torsbyinformanterna som grupp inte är flyttningsbenägna samt att de är mycket lokalförankrade. Samtliga har familj, släkt och vänner på orten och verkar leva större delen av sina vardagsliv där. Flera informanter har bott en kortare period på en annan ort, t.ex. under studietiden, men alla har bott större delen av sina liv i Torsbyområdet, de flesta hela livet. Alla informanter har åtminstone en förälder från närområdet, de flesta båda. Så gott som samtliga studerar eller arbetar på orten eller i närheten, mycket liten utpendling till exempelvis Karlstad förekommer. De flesta verkar också trivas med att bo på orten och som grupp är de också positiva eller mycket positiva till den egna dialekten. Naturligtvis är alla individer som undersökts olika på en mängd sätt. De här frågeformulären gör tillsammans med mötet med informanterna att jag fått en bild av de individer jag undersökt, men jag har valt att inte sätta några språkliga resultat i relation till utomspråkliga variabler (utöver ålder), eftersom antalet informanter i den här studien inte är tillräckligt stort för det.

3. Analys av materialet

Som nämndes ovan är studiens syfte att undersöka hur mycket av den dialekt som talades på 1940-talet som finns kvar i Torsby på 2010-talet.

Därför har jag excerperat allt som jag bedömt som dialektalt i inspelningarna. Jag har sedan valt ut 54 variabler som de flesta informanter har belägg på. Variablerna är således materialgenererade, men de flesta dialektvarianter finns också beskrivna i Broberg (2001). Genom att undersöka så många variabler går det alltså att kartlägga hur stor del av det dialektsystem som informanter inspelade 1940 använde som fortfarande är i bruk idag. På samma sätt arbetade DUV-projektet (Svahn & Nilsson 2014:45 ff.).

De 54 undersökta variablerna kan samtliga realiseras med en dialektvariant eller en icke-dialektal variant (dvs. på ett sätt som inte är traditionellt värmländskt). Ett undantag finns: diskurspartikeln *jämt* har ingen direkt icke-dialektal motsvarighet. För 53 variabler har det alltså noterats om informanterna använder dialektvarianten någon gång eller enbart den icke-dialektala varianten. För enkelhets skull kallas denna icke-dialektala variant i den här artikeln för standardvariant, men begreppet standard är komplicerat och det är inte alldeles givet att de icke-dialektala varianterna alltid av alla språkvetare eller språkbrukare skulle betecknas som svenskt standardspråk (se även Svahn & Nilsson 2014:27 ff.). Merparten av informanterna har belägg på de flesta variabler, men normalt saknar informanterna belägg på någon eller några språkliga variabler. Intervjuerna med ungdomarna är något kortare än intervjuerna med de övriga informanterna och en del av ungdomarna saknar således belägg på något fler variabler.

Utöver dessa 54 variabler har ytterligare ett 30-tal olika dialektvarianter noterats hos informanterna, inte minst förekommer många lokala ord och uttryck. Dessa varianter hade också potentiellt kunnat utgöra variabler i undersökningen, men är av olika skäl problematiska. I en del fall saknar många av de undersökta informanterna helt belägg på både dialekt- eller standardvarianten. I andra fall är det för svårt att avgöra vad som potentiellt skulle kunna realiseras dialektalt och inte. Till exempel realiseras traditionellt långt *ä* som *e* i vissa ord, dvs. *klapptre* 'klappträ', men vilka ord det gäller är svårt att säga bestämt. De här språkdragen undersöks därför inte här.

Detta innebär inte att de 54 variabler som undersökts är alldeles oproblematiska. Även för dessa variabler är det svårt och ibland omöjligt att avgöra vad som skulle kunna vara potentiellt dialektalt men inte är det. Till exempel verkar det som om informant 4:2, en av materialets mest dialektala, varierar i uttalet av långt r-ljud efter betonad vokal. Hon har nämligen belägg på *stöRRe*, dvs. med bakre *r* ([R:]), men också på främre *r* ([r:]) i ordet *förr*. Det anmärkningsvärda i det här fallet är att ingen av informanterna har belägg på [R:] i just ordet *förr* (men väl i *käRR*, *nöRRland*, *heRRgård*, *döRRa* m.fl.). Det verkar alltså som om just *förr* inte uttalas med [R:],

oavsett hur dialektal man är.⁶ Med andra ord sammanfaller dialektsystemets form för ordet *förr* med standardformen. Att exakt notera alla sådana undantag är svårt, om inte omöjligt, och inte heller den här studiens syfte.

De flesta informanter varierar dock mellan dialekt- och standardformen för samma ord i många fall. Informant 4:4, också han en av de mest dialektala, uttalar långt *u* som [œ:] i ordet *stuga(n)* (han har belägg på formerna *stôga*,⁷ *stôwa* och *stôw* för samma ord). Dessutom har han ett belägg på *stugan*, dvs. standarduttalet av ordet. Eftersom informanten har belägg på både dialektvarianten och standardvarianten kan vi alltså konstatera att den här personen varierar i bruket av långt *u*, åtminstone i ordet *stuga(n)*. Nedan redovisas sådant bruk som belägg på dialektvarianten.

En annan fråga att ta ställning till är då en informant inte har belägg på en dialektvariant för en viss variabel, men eventuellt på standardvarianten. Hur ska man avgöra om den personen har belägg på variabeln alls, dvs. om ett visst belägg kan realiseras med en dialektvariant eller om variabelns realisering i Torsbydialekten sammanfaller med standardsystemets? Jag har valt att se andra informanters belägg på en dialektvariant som ett potentiellt sätt att realisera en språklig variabel. Exempelvis har informant 1:2 ett belägg på ordet *gick*, vilket hon uttalar just som [jik:], dvs. med ett kort *i*-ljud som vi kan kalla för standardvarianten. Just det ordet uttalar flera andra informanter dock med dialektvarianten kort *e* – dvs. [jek:]. På så vis kan vi anta att variabeln kort *i* i just det här fallet potentiellt skulle kunna uttalas med dialektvarianten kort *e*, men att informant 1:2 inte gör det. Då har jag alltså noterat att informant 1:2 har belägg på variabeln kort *i*, och realiserar den som standardvarianten.

När det gäller vokaler tillkommer ytterligare en problematisk dimension. Beroende på om ett ord uttalas betonat eller obetonat i yttrandet, och beroende på om själva stavelsen är betonad eller ej, hörs dialektvarianterna olika tydligt. Till exempel uttalas långt *ö* framför *r* generellt slutet i Torsby (dvs. samma uttal som i standardsvenskans *föl*), men då det är obetonat (som t.ex. i yttrandet *ja för sjutton*), är det svårt att höra om det är realiserat med dialekt- eller standardvarianten. Man skulle kunna begränsa sig till att säga att variabelerna endast är potentiellt dialektala om de förekommer i framhävda betonade ord/stavelser, men dels är det inte riktigt sant, dels är det omöjligt att dra en sådan gräns. Att alltså avgöra för varje belägg på vokallerna vilka som är potentiella variabler att undersöka blir svårt bara för en enda variabel, och rent omöjligt för det antal som undersöks här.

⁶ Växling mellan [R] och [r] i ordet *förr* noteras även av Götlind i västgötskan (se Västergötlands folkmål, VGF, 1 s.241).

⁷ Det dialektala långa *ö*-ljud som här tecknas *ô* beskrivs kort i appendix.

Jag har därför excerperat allt som jag bedömt som dialektalt eller potentiellt dialektalt, dvs. sådana belägg på standardvarianten av en variabel som samma talare annars, alternativt andra talare, uttalar med dialektvarianten. Jag har dock valt att inte räkna någon statistik över andelen standardvarianter och andelen dialektvarianter av de språkliga variablerna hos varje informant. Utifrån resonemanget ovan är min bedömning att risken för att sådana siffror blir inkorrekta alltför stor. Jag har också valt att inte redovisa då informanterna har belägg på både dialektvarianten och standardvarianten, men generellt kan dock sägas att samtliga informanter uppvisar stor intra-individuell variation och varierar i bruket mellan dialekt- och standardvarianter. En annan tendens är också att de informanter som har fler olika dialektvarianter också använder dem något mer frekvent – dvs. många typer av dialektvarianter innebär också många belägg av dialektvarianter. Ett sådant samband kunde också konstateras i DUV-projektet (Svahn & Nilsson 2014:47, 119, 122).

De variabler som undersöks redovisas i tablå 3. Samtliga dialektexempel är hämtade ur materialet och återgivna med grov beteckning.

Tablå 3. Studiens undersökta språkliga variabler.

Språklig variabel	Exempel på dialektvarianten	Standardmotsvarigheten
apokope verb, infinitiv & preteritum	<i>åk</i>	'åka'/'åkte'
apokope verb cirkumflex	<i>ååk</i>	'åka'/'åkte'
apokope subst.	<i>bält</i>	'bälte'
apokope subst. cirkumflex	<i>bäält</i>	'bälte'
ändelseförsvagning & apokope 3-staviga subst.	<i>tannläker, skôjer</i>	'tandläkare' 'skojare'
apokope andra ordklasser	<i>myck, ann</i>	'mycket', 'annan'
apokope andra ordklasser cirkumflex	<i>myyck, aann</i>	'mycket', 'annan'
stark verbböjning	<i>vox, mol</i>	'växte', 'malde'
t-bortfall	<i>huse</i>	'huset'
e-mål verb, presens	<i>lyssner</i>	'lyssnar'
e-mål subst., plural	<i>föräldrer</i>	'föräldrar'
e-mål andra ordklasser	<i>hele, bare</i>	'hela', 'bara'
adjektiv komparativ	<i>länger</i>	'längre'
adjektiv superlativ	<i>rolierst</i>	'roligast'
substantiv pl. best.	<i>elevan/elevera</i>	'eleverna'

substantiv sing. best.	<i>tia</i>	'tiden'
efterställt poss. pron.	<i>kusin mins pappa, grann sin</i>	'min kusins pappa', 'sin granne'
avsaknad av kongruens	<i>de var väl tvungen, vi vart väl lite snopen</i>	'de var väl tvungna', 'vi blev väl lite snopna'
bortfall av svagtonigt <i>e</i> i ordslut	<i>höstn</i>	'hösten'
reduktion (klitiskt pron.)	<i>ten, ommet</i>	'till honom', 'om det'
prefix <i>u-</i>	<i>utäck</i>	'otäck'
generiskt pronomen	<i>en</i>	man
tredje pers. pron. fem. sing.	<i>ho</i>	hon
tredje pers. pron. pl.	<i>di</i>	de
första pers. pron. sing.	<i>ja</i> (öppet <i>a</i>), <i>je, jä</i>	jag (ja)
demonstrativa pronomen och adverb av typen <i>den här</i> och <i>så här</i>	<i>den hära/så hära</i>	'den här'/'så här'
diskurspartikeln <i>jämt</i>	<i>jämt, "nu är det jämt tufft", "jag bodde inte jämt här förut"</i>	
lexemet <i>sådan</i>	<i>tocken</i>	<i>sådan</i>
lexemen <i>hur, hurdan</i>	<i>huss/höss, hönno</i>	<i>hur, hurdan</i>
lexemet <i>göra</i>	<i>gära</i>	<i>göra</i>
lexemet <i>ifrån</i>	<i>ifrå</i>	<i>ifrån</i>
lexemet <i>upp</i>	<i>åpp</i>	<i>upp</i>
kort <i>y</i>	[œ] <i>flôtta</i>	[ʏ] 'flytta'
kort <i>å</i>	[œ] <i>fôlk</i>	[ɔ] 'folk'
kort <i>i</i>	[e] <i>feck</i>	[ɪ] 'fick'
kort <i>ä</i>	[a] <i>hast</i>	[ɛ] 'häst'
kort <i>a</i>	[ɔ] <i>fåktiskt</i>	[a] 'faktiskt'
kort <i>u</i>	"norskt" överrundat u ⁸ [ʊ] <i>full</i>	[ø]
långt <i>ä:r</i>	[ɛ:r] <i>nära</i>	[æ:r]
långt <i>ö:r</i>	[ø:r] <i>för</i>	[œ:r]
långt <i>u</i>	[œ:r] <i>stôga</i>	[ʊ:r] 'stuga'

⁸ Det här u-ljudet uttalas extra rundat och påminner om ett norskt uttal. Sådant uttal finns beskrivet som fornvästgötskt kort *u* i långstaviga ord för västgötskans del, framförallt framför *l* (VGF 1: 204 ff., Svahn & Nilsson 2014). Även i bohusslänskan förekommer uttalet.

långt <i>å</i>	[œ:] <i>ihôg</i>	[o:] 'ihåg'
långt <i>a</i>	[a:] <i>tala</i>	[a:]
långt <i>o</i>	[u:] <i>trur</i>	[u:] 'tror'
vokalförkortning framför konsonantkluster	<i>centrallt</i>	'centralt'
kort <i>u</i> framför <i>gg, kk, ng, nk</i>	[ʊ] <i>onge</i>	[ø] 'unge'
konsonanten <i>l</i>	[ɾ] ('tjockt') <i>skoLa</i>	[l] 'skola'
konsonanten <i>k</i>	'bakre k' ⁹ <i>och</i>	
konsonantklustret <i>nd</i>	[n] <i>hunn</i>	[nd] 'hund'
<i>r</i> initialt	[R] ('bakre') <i>Roligt</i>	'roligt'
<i>r</i> inl. betonad stavelse	[R] <i>beRätta</i>	'berätta'
långt <i>r</i> efter betonad vokal	[R:] <i>störRe</i>	'större'
<i>r</i> i sammansättning	[R] <i>långRandig</i>	'långrandig'
konsonantklustret <i>sl</i>	[ʃɾ] <i>schLängda</i>	[sl] 'slängda'

De flesta av dessa dialektvarianter finns som nämndes ovan alltså beskrivna i Broberg (2001). Jag har valt att även inkludera några varianter som inte beskrivs där (t.ex. generiskt pronomen *en* samt demonstrativa pronomen och adverb av typen *den hära* och *så hära*). De flesta av dessa finns dock beskrivna i t.ex. Västergötlands folkmål (VGF 1940–1950) och är alltså språkdrag gemensamma för götamålsområdet. Ytterligare några drag (t.ex. bortfall av svagtonigt *e* i ordslut och efterställt possessivt pronomen) har jag lagt till i beskrivningen eftersom de bidrar till att Torsbydialekten låter som den gör.

4. Resultat. Dialekten i Torsby förr och nu

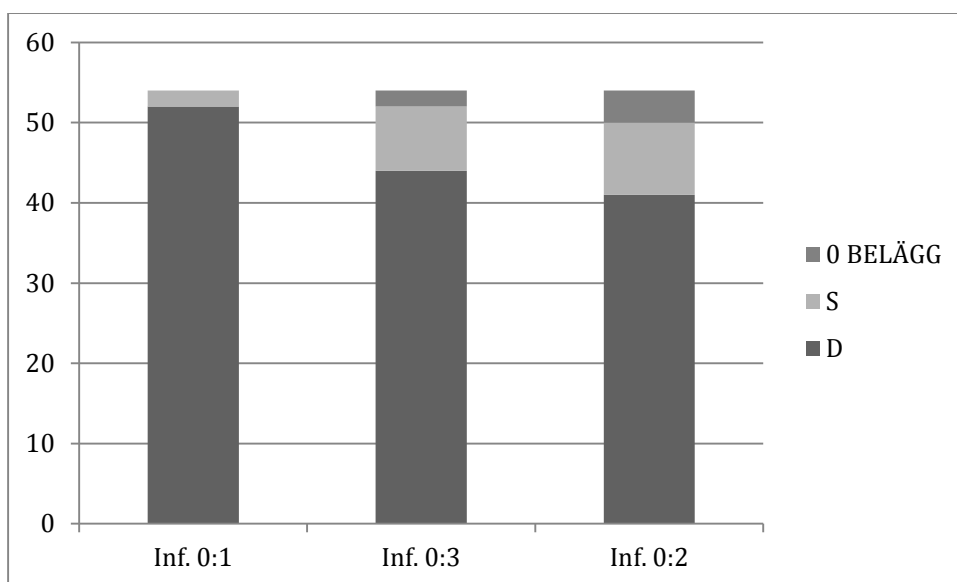
I det här avsnittet redovisas bruket av de 54 undersökta variablerna i arkivmaterialet respektive det nyinspelade materialet. Jag beskriver dels hur stor del av det dialektsystemet, dvs. det system som de 54 undersökta dialektvarianterna representerar, som informanterna använder, dels hur den användningen har förändrats under 70 år.

Som framkom ovan är de tre arkivinformanter som undersökts utvalda av dåtidens dialektforskare för att representera traditionell dialekt. Därför är det

⁹ Det här k-ljudet finns inte beskrivet i den litteratur jag konsulterat, men jag har noterat det även i Västergötland och Bohuslän. Det uttalas längre bak än ett standarduttal.

inte så förvånande att de är mycket dialektala. Deras realisering av variablerna som dialektvarianten (D) eller standardvarianten (S) illustreras i diagram 1 (notera att belägg på dialektvarianten alltså kan innebära intra-individuell variation med standardvarianten för dessa variabler).¹⁰

Diagram 1. Arkivinformaternas realisering av de språkliga variablerna som dialekt- (D) eller standardvariant (S).

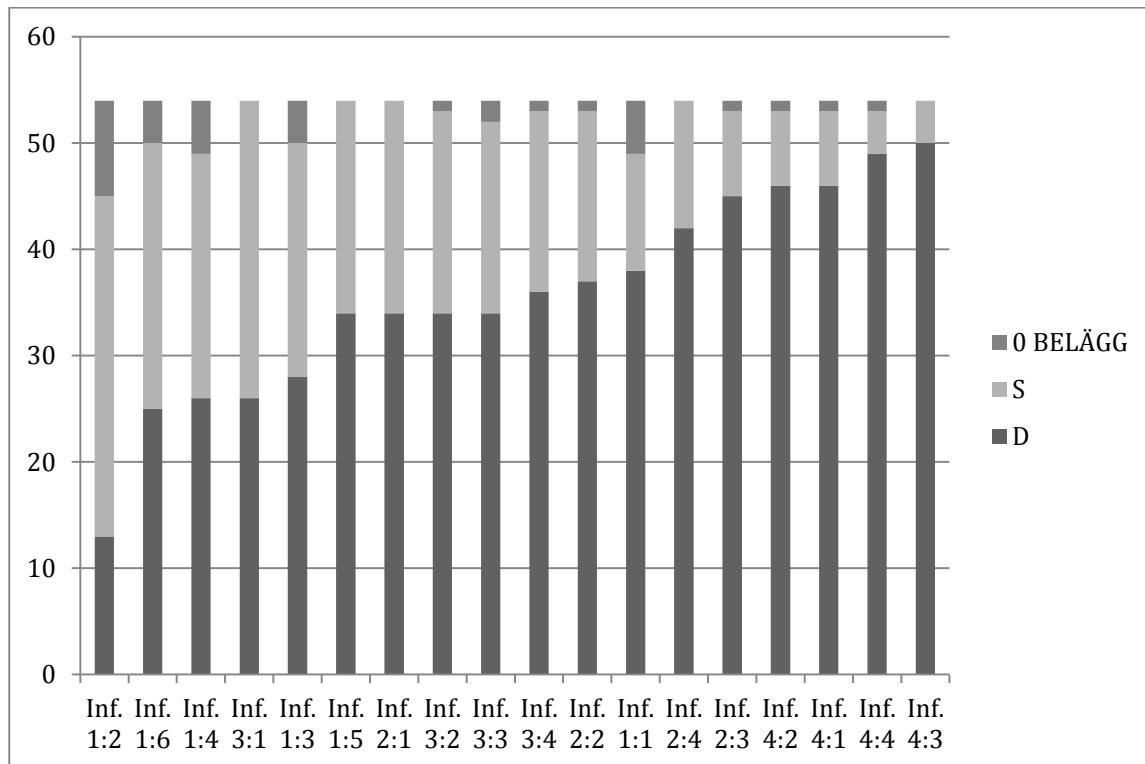
Den informant som är allra mest dialektal, dvs. 0:1, har alltså belägg på 52 dialektvarianter.¹¹ Den minst dialektala av arkivinformaterna, 0:2, realiserar 41 av 50 variabler med dialektvarianten (han saknar belägg på 4 variabler) och resterande 9 med standardvarianten. Informant 0:3 realiserar 44 av 52 variabler som dialektvarianten. Värt att notera är att alla tre uppvisar intra-individuell variation och växlar mellan dialekt- och standardvarianter för många variabler (t.ex. *kyrka* och *kôrka*, *fluga* och *flôge*, *torr* och *tôRR*).

De tre arkivinformaterna uppvisar således sinsemellan viss interindividuell variation, men de får ändå betraktas som en relativt homogen grupp. Större interindividuell variation uppvisar informanterna inspelade 2011. Deras realisering av de språkliga variablerna redovisas i diagram 2.

¹⁰ När det gäller dialektvarianten *jämt* har den inte riktigt någon standardmotsvarighet. Trots det har jag valt att redovisa avsaknaden av partikeln hos informanterna som S.

¹¹ Exempel på hans tal finns på www.sprakochfolkminnen.se/torsbyexempel

Diagram 2. De nyinspelade informanternas realisering av de språkliga variablerna som dialekt- (D) eller standardvariant (S).

Som framkommer av diagrammet använder informanterna i det nyinspelade materialet mellan 13 och 50 dialektvarianter och den interindividuella variationen är med andra ord påfallande stor. Av de 18 nyinspelade informanterna är det fem som använder färre än 30 olika dialektvarianter, sju som använder mellan 30 och 40 och sex som använder fler än 40 i intervjuerna. Gruppen som använder färre än 30 dialektvarianter består av fyra gymnasieungdomar och en 57-årig kvinna. Den informant (1:2) som har allra minst antal dialektvarianter belagda är en 16-årig ung kvinna. Hon är visserligen den informant som saknar belägg på flest variabler (9 stycken), men det är knappast hela förklaringen. I intervjun använder hon inte heller de dialektvarianter hon har belägg på speciellt frekvent utan använder ofta standardvarianten.¹²

Att yngre kvinnor som grupp är något mindre dialektala än andra grupper kunde konstateras i DUV-projektet (Svahn & Nilsson 2014:123 ff.). De två minst dialektala i det här materialet tillhör denna grupp. Bland de minst dialektala återfinns även två manliga gymnasieungdomar och ungdomar som grupp är alltså generellt något mindre dialektala än vuxna informanter. Alla ungdomar har emellertid inte få dialektvarianter: 1:1 har exempelvis 38

¹² Ett exempel på hennes tal finns på www.sprakochfolkminnen.se/torsbyexempel.

olika varianter av 49 variabler (han saknar alltså belägg på 5 variabler)¹³ och är således nästan lika dialektala som en av arkivinformanterna (informant 0:2). Alla yngre kvinnor är inte heller speciellt utjämnade, informant 1:5 och 2:1 tillhör dem som realiserar mellan 30 och 40 varianter. Båda dessa unga kvinnor använder också dialektvarianter betydligt mer frekvent och låter också mycket dialektala. Detsamma gäller de övriga informanterna i denna mellangrupp: generellt har de många belägg på dialektvarianter och låter mycket värmländska.¹⁴

Av de sex nyinspelade informanter som realiserar fler än 40 dialektdrag är fyra sådana som är utvalda just för att de talar mycket dialekt. Den allra mest dialektala informanten är 4:3, en 89-årig kvinna som bor i centrala Torsby.¹⁵ De två mycket dialektala informanter som inte tillhör grupp 4 är 2:3 och 2:4 – en 43-årig kvinna¹⁶ och en 42-årig man med 45 respektive 42 olika dialektvarianter belagda i materialet. Dessa båda har alltså belägg på fler olika dialektvarianter än två respektive en av arkivinformanterna. I tabell 1 och figur 2 redovisas spannet av antalet dialektvarianter i de olika informantgrupperna.

Tabell 1. Spannet av antalet dialektdrag inom de olika undersökta informantgrupperna.

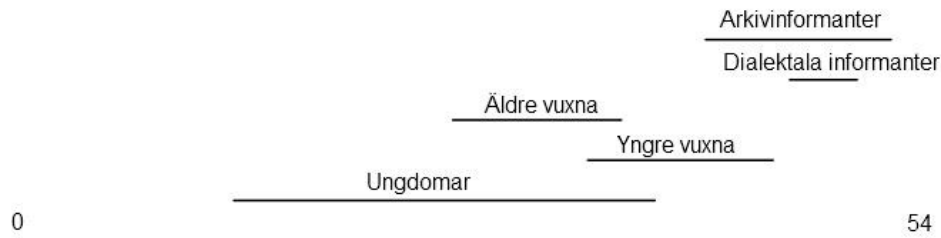
Informantgrupp	Antal drag
Ungdomar	13–38
Yngre vuxna	34–45
Äldre vuxna	26–36
Dialektala informanter	46–50
Arkivinformanter	41–52

¹³ Ett exempel på hans tal finns på www.sprakochfolkminnen.se/torsbyexempel.

¹⁴ Ett exempel på en informant i mellangruppen, informant 2:2, återfinns på www.sprakochfolkminnen.se/torsbyexempel.

¹⁵ Ett exempel på hennes tal finns på www.sprakochfolkminnen.se/torsbyexempel.

¹⁶ Ett exempel på hennes tal finns på www.sprakochfolkminnen.se/torsbyexempel.

Figur 2. Illustration av spannet.

Mest dialektala av de nyinspelade informanterna är alltså som förväntat de fyra informanter som är utvalda just för att de talar mycket dialekt. Dessa har mellan 46 och 50 dialektvarianter. Deras spann är ungefär detsamma som arkivinformanternas som använder mellan 41 och 52 dialektvarianter. Av arkivinformanterna är det en som är mer dialektal än någon av de nyinspelade, men de andra två är alltså mindre dialektala än en 40-årig invånare i dagens Torsby.

Ungdomar som grupp uppvisar störst interindividuell variation. En ungdom i Torsbyområdet (1:2) kan bevisligen vara relativt utjämnad (belägg på 13 olika dialektvarianter) och en annan (1:1) mycket dialektal (belägg på 38 dialektvarianter). När det gäller de vuxna är också variationen stor – den minst dialektala har 26 olika dialektvarianter belagda och den mest dialektala 45 olika. De som är utvalda på samma sätt som arkivinformanterna är en mycket homogen grupp språkligt sett: de har mellan 46 och 50 dialektvarianter belagda. Den i denna grupp som har belägg på minst antal dialektvarianter (informant 4:2) använder alltså fler olika dialektvarianter än någon i de andra nyinspelade grupperna.

Hur stor del av dialektsystemet (dvs. hur många av de 54 olika variablerna som realiseras med dialektvarianten) som finns representerat inom varje undersökt informantgrupp presenteras i tabell 2.

Tabell 2. Antal olika dialektvarianter belagda inom respektive informantgrupp.

Informantgrupp	Antal olika dialektvarianter belagda i gruppen
Ungdomar	45
Yngre vuxna	52
Äldre vuxna	45
Dialektala informanter	54
Arkivinformanter	53

Även om ingen enskild informant har belägg på alla olika undersökta dialektvarianter finns samtliga belagda inom gruppen nyinspelade dialektala informanter. Hos arkivinformanterna saknas belägg på t-bortfall (dvs. *huse* 'huset'). Detta är ett drag som omnämns i Broberg som ett traditionellt dialektdrag och det kan vara en slump att ingen av de tre undersökta arkivinformanterna har något belägg i intervjuerna. En annan förklaring är att dessa informanter i allmänhet apokoperar substantiv i bestämd form singular istället för att utelämnat *t* (dvs. *virke* istället för *virke* 'virket'). Några av de mer dialektala informanterna i det nyinspelade materialet har inte heller belägg på t-bortfall.

När det gäller de övriga nyinspelade informanterna är grupperna ungdomar och äldre vuxna lika varandra: i båda dessa grupper finns 45 olika dialektvarianter belagda. Det innebär inte att dessa informanter nödvändigtvis låter helt lika varandra; det är inte exakt samma dialektvarianter som är belagda inom de två grupperna. När det gäller gruppen yngre vuxna är dessa mer lika arkivinformanterna och de dialektala informanterna – hos dem finns hela 52 olika dialektvarianter belagda. Att de äldre vuxna är mindre dialektala på inspelningarna än de yngre vuxna kan ha en rad olika förklaringar. Möjligen har det att göra med hur de upplever inspelningssituationen och graden av formalitet.

Ett par dialektvarianter, u-prefix och [sl]>[ʂ], finns enbart belagda hos de nyinspelade dialektala informanterna och arkivinformanterna. Ytterligare några dialektvarianter finns inte belagda hos ungdomarna men förekommer frekvent i övriga grupper: bakre *r* ([R]), avsaknad av kongruensböjning, norskt uttal av kort *u* och öppet långt *a* ([a:]). Det går säkert att finna ungdomar i Torsbyområdet som har belägg på dessa dialektvarianter, men man kan se avsaknaden av belägg i materialet som en tendens: just de här dragen är kanske inte lika stabila.¹⁷

Några dialektvarianter utmärker sig som extra stabila. Samtliga informanter använder sju av de undersökta dragen, nämligen slutet långt *ä* framför /r/ ([ɛ:r]), slutet långt *ö* framför *r* ([ø:r]), kort *å* > *ö* ([ɔ] > [œ]), t.ex. *idrôtt* 'idrott'), kort *ä* > öppet *a* ([ɛ] > [a]), t.ex. *kanner* 'känner'), tjockt *l* ([ɾ]), det bakre k-ljudet samt [nd] > [nn] (t.ex. *bann* 'band'), och dessa sju kan alltså ses som den minsta gemensamma nämnaren för dagens Torsbydialekt (samtliga återfinns också hos de tre arkivinformanterna). Av dessa är *ä:r*, *ö:r*, kort *å* > *ö*, tjockt *l*, bakre *k* och *nd* > *nn* götamålsdrag, med andra ord finns de allra mest stabila språkdragen i ett större område. Kort *ä*

¹⁷ Långt bakre *r* efter betonad vokal, t.ex. *väRR*e och *toRR*, är inte lika frekvent i materialet som övriga bakre *r*. Samtliga arkivinformanter och dialektala informanter har belägg på varianten, men i övriga grupper är det enbart en man i 60-årsåldern och en man i 40-årsåldern. Bakre *r* i den här positionen är således möjligen extra instabilt.

> öppet *a* framför *l* och *r* är traditionellt också det ett götamålsdrag (Broberg 2001) och framför just *l* och *r* har arkivinformerarna sporadiskt sådant uttal. Hos dagens Torsbyinformerare är ett sådant uttal emellertid mycket framträdande. Det förekommer synnerligen frekvent, inte bara framför *l* och *r* utan också framför en rad andra ljud: till exempel *f* (*haftit* 'häftigt'), *j* (*sajer* 'säger'), *m* (*amnen* 'ännen'), *n* (*tjansten* 'tjänsten'), *ng* (*tangt* 'tänkt'), *t* (*latt* 'lätt'), *s* (*hast* 'häst'), *k* (*slakt* 'släkt') och *g* (*vagg* 'vägg'). Det här uttalet tycks alltså vara på spridning både inom språkssystemet och bland dagens Torsbybor. Alla nyinspelade informanter har detta sistnämnda drag frekvent och det bidrar till att även de som har något mindre antal olika dialektvarianter belagda ändå låter mycket typiskt värmländska.

Majoriteten av de nyinspelade informanterna har ytterligare 16 gemensamma varianter i sina repertoarer. De flesta av dessa är också de sådana drag som återfinns i ett större område: e-mål (dvs. ändelse-försvagning av verb som *speler* 'spelar', av substantiv som *varjer* 'vargar' och av andra ordklasser, t.ex. *hele* 'hela'), olika substantivböjningar i sing. och pl. best form (t.ex. *dörra* 'dörren' respektive *tjuvan* 'tjuvarna'), dialektvarianterna *ho* för *hon*, *ifrå* för *ifrån* och *åpp* för *upp*, vokalförkortning (t.ex. *läste* 'läste'), kort *i* > *e* ([i] > [e], *fesk* 'fisk'), kort *y* > *ö* ([y] > [œ], *tjörka* 'kyrka') liksom kort *a* > *å* ([a] > [ɔ] *jåkt* 'jakt'). Samtliga drag finns beskrivna i Broberg som värmländska drag, utom *ifrå*, *åpp* och *ho*. Dessa finns dock beskrivna för västgötskan i Västergötlands folkmål (VGF) och verkar alltså vara götamålsdrag (se VGF 1:216, VGF 2:92 samt VGF 4:93).

Därtill kommer också de för området typiska apokoperingarna. De allra flesta informanter har frekvent bruk av apokoperade verb (både i preteritum och infinitiv, t.ex. *kall* för 'kallade' och 'kalla'), liksom även en del belägg på apokoperade substantiv (både tre-staviga, då med ändelseförsvagning som *lärer* 'lärare', och andra som *gubb* 'gubbe') och andra ordklasser (t.ex. *myck* 'mycket', *ill* 'illa' och *bar* 'bara').

Dagens Torsbybo använder alltså götamålsdrag samt några drag som är typiska för den lokala dialekten. I ett jämförelsematerial ingår några informanter från orter på östra sidan om Klarälven som traditionellt utgjort en dialektgräns. Dessa informanter låter helt klart annorlunda jämfört med Torsbybor, trots det korta avståndet. Deras varieteter undersöks emellertid inte i den här studien, men skillnaden förstärker intrycket av Torsbydialekten som relativt homogen och stabil.

5. Avslutande diskussion och jämförelse med DUV-projektets resultat

I den här artikeln har jag redovisat hur dialektsystemet i Torsby förändrats på 70 år, liksom hur stor del av det här beskrivna dialektsystemet som informanterna använder idag jämfört med för 70 år sedan. Som framkommit har dialekten på språkdragsnivå förändrats ganska lite på 70 år, alla de 54 undersökta drag som jag funnit i arkivmaterialet finns också belagda hos åtminstone någon av de nyinspelade informanterna.¹⁸ På så vis kan man alltså säga att dialektsystemet i Torsby är relativt stabilt.

Naturligtvis är inte Torsbydialekten immun mot standardisering. Till exempel framkom ovan att de drag som de flesta informanter uppvisar framförallt är götamålsdrag, dvs. varianter som används i ett större område och det står klart att Torsbybor använder standardformer, både i det nyinspelade materialet och i arkivmaterialet. Det har också framkommit att dagens dialektsituation i Torsby präglas av stor inter-individuell variation, precis som dialektsituationen på andra platser i Sverige. Å andra sidan finns det i dagens Torsby en rad informanter som är lika dialektala som personer inspelade för 70 år sedan; de har lika många dialektvarianter belagda och dessa används också mycket frekvent. Dessa dialektala informanter är inte bara äldre personer som är utvalda för att de talar mycket dialekt, även ett par yngre informanter är lika dialektala som arkivinformanterna.

Hur dialektsituationen förändrats i Torsby på 70 år är däremot svårt att uttala sig om. För Västergötlands del har jag i en annan studie antagit att situationen där förändrat sig en hel del och att dialekten där präglas av en större interindividuell variation idag än i mitten av 1900-talet (Nilsson 2009). Det är naturligt att anta att samma förhållande råder i Torsbyområdet. Hur ungdomar talade i mitten av 1900-talet i Torsby är svårt att ta reda på då tillgången på inspelningar med yngre personer från området från den tiden torde vara tämligen begränsad. Det är inte heller speciellt rättvisande att utgå ifrån hur de nyinspelade informanter som var unga då talar idag. De informanter som är födda på 40- och 50-talet, dvs. grupp 3, uppvisar ganska stor inter-individuell variation och är dessutom som grupp mindre dialektala än de yngre vuxna informanterna (dvs. grupp 2). Men att säga att deras dialektbruk idag representerar hur det kunde låta i mitten på 1900-talet i Torsby är spekulativt och förutsätter dessutom att deras dialekt inte förändrats på 50 år.

¹⁸ Som nämndes i avsnitt 3 har ett drygt 30-tal ytterligare dialektvarianter noterats. Eftersom en del av dessa drag är rent lexikala förekommer det en del ord i arkivmaterialet som inte återfinns i det nyinspelade materialet. Å andra sidan gäller även det omvända: en del traditionella dialektdrag förekommer i det nya materialet som jag inte noterat i arkivmaterialet.

Jämfört med DUV-projektets resultat verkar det som om dialektförändringsprocessen i Torsby har en hel del likheter med den i Västergötland och norra delen av undersökningsområdet i Södra Bohuslän, men inte med den i den södra delen av Södra Bohuslän. Precis som i Västergötland och Uddevalla finns det informanter som är ganska utjämnade och sådana som är mycket dialektala. Utjämningsprocessen verkar också gå mot standard och påverkan från andra dialekter är mycket liten (jämfört med Stenungsunds- och Tjörnområdet i Södra Bohuslän, se Svahn & Nilsson 2014:261 ff.). Ett par stora skillnader finns. Dels utmärker sig Torsby som mer stabilt än Västsverige, dels förekommer inte några nya språkdrag i Torsbyområdet.

I tabell 3 redovisas spannet för hur många dialektvarianter som används av ungdomar, vuxna och arkivinformeranter i Torsby samt i det västgötska delmaterial som DUV-projektet undersökte. I tabell 4 redovisas hur många olika dialektvarianter som finns belagda inom respektive grupp. Som framkommit ovan undersökte DUV-projektet många fler ungdomar än jag gjort i Torsbystudien (69 jämfört med 6, antalet vuxna är jämnare med 6 respektive 12), men båda projekten har undersökt drygt 50 variabler och haft liknande urvalsprinciper då det gäller både ungdomar (rekrytering och inspelning i grupp på gymnasieskolor) och vuxna informanter (dvs. dels sådana som utmärker sig som dialekttalare, dels sådana som är slumpmässigt utvalda). I tabellerna redovisas de yngre och äldre vuxna Torsbyinformeranterna tillsammans.

Tabell 3. Spannet av antalet dialektdrag inom de olika informantgrupperna i Västergötland och Torsby.

	Västergötland: antalet dialektvarianter	Torsby: antalet dialektvarianter
Ungdomar	2–16	13–38
Vuxna	15–39	26–50
Arkivinformeranter	30–41	41–52

Tabell 4. Antalet olika dialektvarianter belagda inom de olika informantgrupperna i Västergötland och Torsby.

	Västergötland: antalet olika dialektvarianter belagda	Torsby: antalet olika dialektvarianter belagda
Ungdomar	Drygt 25	45
Vuxna	Drygt 40	54
Arkivinformeranter	Drygt 50	53

Till att börja med är alltså många av informanterna i Torsby mycket dialektala på 2010-talet och utjämningen mot standard har inte gått alls lika långt som i Västergötland. I den västgötska ungdomsgruppen används sammanlagt 25 av de 54 undersökta dialektvarianterna och den ungdom som använde flest olika dialektvarianter hade belägg på 16. Den ungdom som hade minst antal dialektvarianter hade 2 olika, och spannet för ungdomarna i Västergötland var alltså 2–16 olika varianter. I Torsby är motsvarande spann för ungdomarna 13–38 olika dialektvarianter och sammanlagt återfanns 45 olika dialektvarianter i gruppen.

De vuxna informanterna är generellt mer dialektala än ungdomarna i både Torsby och Västergötland. DUV-projektet undersökte ganska få västgötska vuxna informanter och flera av dessa valdes för att de var mycket dialektala. Dessa informanter hade tillsammans belägg på drygt 40 dialektvarianter, vilket kan jämföras med Torsby där samtliga 54 dialektvarianter som undersökts i arkivmaterialet också återfinns i de nygjorda vuxeninspelningarna. Spannet för de enskilda informanterna skiljer sig också åt: i Västergötland använde de vuxna informanterna mellan 15 och 39 dialektvarianter jämfört med Torsby där motsvarande spann var 26–50.

Utjämning mot standard verkar möjligen också ha kommit något längre redan vid mitten av 1900-talet i Västergötland jämfört med Torsby. De västgötska arkivinformaterna använde tillsammans ca 50 olika dialektvarianter och de enskilda informanterna hade belägg på mellan 30 och 41 dialektvarianter, eller 36 och 41 om man räknar bort den informant som kommer från staden Skara (och kanske således är mer utjämnad än jämnåriga från landsbygden, se Svahn & Nilsson 2014:93 f.). I arkivinspelningarna från Torsby återfanns 53 olika dialektvarianter och informanterna använde mellan 41 och 52 olika. Skillnaderna är emellertid relativt små, och det är också ett begränsat antal informanter som undersökts, och det troliga är att Västergötland och Torsby trots allt var relativt lika vid mitten av 1900-talet och att utjämningen sedan dess gått betydligt snabbare i Västergötland än i Torsby.

Som nämndes ovan noterade DUV-projektet ett antal nya urbana språkdrag på samtliga undersökta orter. Något belägg på sådana drag har jag inte funnit i Torsbymaterialet, varken i huvudmaterialet eller i jämförelsematerialet. DUV-projektet undersökte visserligen betydligt fler ungdomar än jag gjort i den här studien, och det är sannolikt dessa som främst använder de nya dragen. En annan förklaring till att urbana drag saknas i Torsby kan vara att området präglas av dialektal stabilitet. I Västergötland fann DUV-projektet nämligen ett samband mellan grad av dialektalitet och bruket av nya varianter, dvs. att de informanter som använde nya drag i allmänhet också var mer utjämnade. Ytterligare en förklaring är att de nya varianterna i

Västsverige sprids från Göteborg (även om de inte nödvändigtvis är göteborgska drag, se vidare Svahn & Nilsson 2014:187 ff. för en diskussion om detta), och Torsby ligger relativt isolerat och långt från en större ort (10 mil från Karlstad). På så vis går utjämning och spridning av nya drag hand i hand.

Torsbys isolerade läge är troligen också den främsta förklaringen till att dialekten är så stabil. Få Torsbybor kommer i daglig kontakt med invånare på andra orter. De informanter jag undersökt uppger också att de tillbringar den största delen av sin tid på orten. Andra förklaringar kan vara sådana som även tidigare studier framhållit: en positiv attityd till den egna dialekten, lojalitet mot den egna orten, negativ attityd till språkförändring, samt täta sociala nätverk (se Røyneland 2005 och Friðriksson 2008). Utifrån de frågeformulär som informanterna i Torsby fyllde i tycks de flesta i området vara positiva eller mycket positiva till sin dialekt. Dessutom anger de flesta att de talar mycket dialekt. Att tala dialekt kan alltså ses som en del i att vara värmländsk och Torsbybo (se även Kullgren 2000). Informanterna tycks också vara knutna till orten mer än bara genom att det är geografiskt långt till andra orter; de allra flesta anger att de helst skulle bo kvar i Torsby och att de inte rör sig speciellt mycket utanför Torsbyområdet. De flesta av informanterna verkar också ha ett starkt socialt nätverk på orten; deras föräldrar är från orten, och många är också aktiva i föreningslivet och umgås med andra från Torsby.

Den moderna Torsbybons förankring i lokalsamhället skulle alltså vid sidan om ortens isolerade läge kunna vara förklaringen till den dialektala stabilitet som finns i Torsby.

Litteratur

- Auer, Peter, 2005: Europe's sociolinguistic unity, or: A typology of European dialect/standard constellations. I: Delbecque, N., van der Auwera, J. & Geeraerts, D. (red.), *Perspectives on Variation: Sociolinguistic, Historical, Comparative*. (Trends in Linguistics. Studies and Monographs 163.). Berlin. S. 7–42.
- Auer, Peter & Hinskens, Frans, 2005: The role of interpersonal accommodation in a theory of language change. I: Auer, Hinskens & Kerswill (red.) 2005. S. 335–357.
- Auer, Peter, Hinskens, Frans och Kerswill, Paul, 2005: *Dialect Change. Convergence and Divergence in European Languages*. Cambridge.
- Bockgård, Gustav, 2010a: Skapandet av den ideala dialektinspelningen. I: Magnusson, Erik & Rogström, Lena (red.). *Studier i svensk språkhistoria 10. Språkhistoria – Hur och för vem?* (Meijerbergs arkiv för svensk ordforskning 36.) Göteborg. S. 67–76.
- Bockgård, Gustav, 2010b: Om behandlingen av informanter förr i tiden – exemplet dialektinspelningar. I: Bockgård, Gustav & Tunón, Håkan (red.). *Gäller vanligt*

- folkvett också för akademiker? Rapport från ett seminarium om makt och etik. CBM:s skriftserie 38. Centrum för biologisk mångfald, Uppsala. S. 32–39.
- Bockgård, Gustav, 2010c: Ursårat samtal. Analys av en märklig dialektinspelning. I: *Folkmålsstudier* 48. S. 37–76.
- Bockgård, Gustav, 2011: ”Dä ä inte frågan åm nå annet än den gamle dialekten” En samtalsanalytisk och ideologikritisk studie av en märklig dialektintervju. I: Bockgård, Gustav & Nilsson, Jenny (red.). *Interaktionell dialektologi*. Uppsala. S. 51–74.
- Bockgård, Gustav & Nilsson, Jenny (red.), 2011a: *Interaktionell dialektologi*. Uppsala.
- Bockgård, Gustav & Nilsson, Jenny, 2011b: *Dialektologi möter interaktionsforskning. En introduktion till interaktionell dialektologi*. I: Bockgård, Gustav & Nilsson, Jenny (red.), 2011: *Interaktionell dialektologi*. Uppsala. S. 7–50.
- Broberg, Richard, 2001 [1972]: *Språk- och kulturgränser i Värmland. En översikt och några synpunkter*. (Svenska landsmål och svenskt folkliv B:67.) Uppsala.
- Chambers, Jack K., Trudgill, Peter & Schilling-Estes, Natalie (red.), 2002: *The Handbook of Language Variation and Change*. Malden, MA.
- Dagens Nyheter (infört 24/2 2012). Glesbygden töms på folk i allt snabbare takt. <http://www.dn.se/nyheter/sverige/glesbygden-toms-pa-folk-i-allt-snabbare-takt/>
- Dagens Nyheter (infört 18/1 2012). Ungdomsarbetslösheten i Sveriges alla kommuner. <http://www.dn.se/ekonomi/ungdomsarbetslosheten-i-sveriges-alla-kommuner/>
- Edlund, Lars-Erik, 2003: *Det svenska språklandskapet. De regionala språken och deras ställning idag – och i morgon*. I: Gunnstein Akselberg m.fl. (red.). *Nordisk dialektologi*. Oslo. S. 11–49.
- Friðriksson, Finnur, 2008: *Language change vs. stability in conservative language communities: A case study of Icelandic*. Göteborg: Inst för lingvistik.
- Giles, Howard, & Smith, Philip. M., 1979: *Accommodation theory: Optimal levels of convergence*. I: Giles, H. & St. Clair, R. (red.), *Language and Social Psychology*. Oxford. S. 45–65.
- Grönberg, Anna Gunnarsdotter, 2004: *Ungdomar och dialekt i Alingsås*. (Nordistica Gothoburgensia 27.) Göteborg.
- VGF = Götlind, Johan & Landtmanson, Samuel, 1940–50: *Västergötlands folkmål*. Vol. 1–4. (Skrifter utg. av Kungl. Gustav Adolfs Akademien för folklivsforskning 6.) Uppsala.
- Hedblom, Folke, 1961: *The tape recording of dialect for linguistic sound archives*. I: *Svenska landsmål och svenskt folkliv* 84. S. 51–100.
- Helgander, John, 1996: *Mobilitet och språkförändring. Exemplet Övre Dalarna och det vidare perspektivet*. (Högskolan Dalarna Rapport 1996:3.) Falun.
- Ivars, Ann-Marie, 2003: *Lokalt och regional i svenskan i Finland. Tendenser i språkutvecklingen i norr och söder*. I: Akselberg, Bødal & Sandøy (red.) 2003. S. 51–81.
- Kallstenius, Gottfrid, 1927: *Översikt av Värmlands svenska dialekter: jämte sju språkkartor*. (Bidrag till kännedom om de svenska landsmålen ock svenskt folkliv 21:2.) Stockholm.
- Kotsinas, Ulla-Britt, 1994: *Ungdomsspråk*. Uppsala.
- Kullgren, Carina, 2000: *Ack Värmeland. Regionalitet i diskurs och praktik*. Göteborg: Etnologiska institutionen Göteborgs universitet.
- Labov, William, 1972: *Language in the Inner City: Studies in Black English Vernacular*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press

- Labov, William, 1994: Principles of linguistic change. Vol. 1: Internal factors. (Language in Society 20.) Oxford & Cambridge: Mass.
- Leinonen, Therese, 2010a: An Acoustic Analysis of Vowel Pronunciation in Swedish Dialects. GRODIL 83. Groningen.
- Leinonen, Therese, 2010b: Vokaluttal i svenska dialekter. Språkbruk 2010(3). S. 10–15.
- Müller, Tobias 2013: Information om Värmland, Torsby kommun och Torsby centralort för projektet Svenska dialekter i förändring. Opublicerad rapport.
- Nilsson, Jenny, 2009: Dialect change? I: Nordic Journal of Linguistics, 32. S. 207–220.
- Nilsson, Jenny, 2013: I huvudet på Västgöta-Bengtsson. En fallstudie av dialektinsamling i idé och praktik. I: Svenska landsmål och svenskt folkliv 2012. S. 45–65.
- Noreen, Adolf, 1877: Fryksdalsmålets ljudlära. Uppsala.
- Ordéus, Torsten, 1981: Ljud på band. Att spela in rätt och bevara betryggande. I: Svenska Landsmål och svenskt folkliv 104. S. 39–55.
- Pedersen, Inge Lise, 2005: Processes of standardisation in Scandinavia. I: Peter Auer, Frans Hinskens & Paul Kerswill (red.). Dialect change. Convergence and Divergence in European Languages. Cambridge. S. 171–195.
- Røyneland, Unn, 2005: Dialektnivellering, ungdom och identitet. Ein komparativ studie av språkleg variasjon og endring i to tilgrensande dialektområden, Røros og Tynset. (Acta Humaniora 231.) Oslo.
- Sandøy, Helge, 2004: Types of society and language change in the nordic countries. I: Britt-Louise Gunarsson m.fl. (red.). Language Variation in Europe. Papers from the Second Interantional Conference on Language Variation in Europe, ICLaVE 2 Uppsala University, Sweden, June 12–14, 2003. Uppsala. S. 53–76.
- Sundgren, Eva, 2002: Återbesök i Eskilstuna. En undersökning av morfologisk variation och förändring i nutida talspråk. (Skrifter utgivna av Institutionen för nordiska språk vid Uppsala universitet 56.) Uppsala.
- Svahn, Margareta, 2003: Dialektbegreppet – ett diskussionsinlägg. I: Akselberg, Bødal & Sandøy (red.) 2003. S. 503–513.
- Svahn, Margareta & Nilsson, Jenny, 2014: Dialektutjämning i Västsverige. Rapport från projektet Dialektutjämning i Västsverige.
- Thelander, Mats, 1979a: Språkliga variationsmodeller tillämpade på nutida Burträsktal. Del 1, Materialbeskrivning och analys på språkdragsnivå. (Acta Universitatis Upsaliensis. Studia Philologiae Scandinavicae Upsaliensia 14:1.) Uppsala.
- Thelander, Mats, 1979b: Språkliga variationsmodeller tillämpade på nutida Burträsktal. Del 2, Teoretiska utgångspunkter och analys på språkartsnivå. (Acta Universitatis Upsaliensis. Studia Philologiae Scandinavicae Upsaliensia 14:2.) Uppsala.
- Trudgill, Peter, 1986: Dialects in contact. (Language in society 10.) Oxford.
- Wenner, Lena, 2010: När lögnare blir lugnare. En sociofonetisk studie av sammanfallet mellan kort ö och kort u i uppländskan.

Elektroniska källor

Fryksdals hemsida: <http://web.telia.com/~u31106530/ideskrif/fryksdal.htm>

Umeås universitets demografiska databas: <http://www.ddb.umu.se/>

Torsby kommuns hemsida: www.Torsby.se

Appendix: Transkriptionsprinciper

Transkription i artikeln följer en variant av s.k. grov beteckning (se Bockgård & Nilsson 2011a & b:29 ff.). I princip återges å- och j-ljud med *å* respektive *j*. Vidare betecknar *R* bakre *r* och *r* främre *r*. Tjockt *l* skrivs *L*, medan *l* betecknar tunt *l*. Dialektalt öppet ö-ljud, som realiseras ungefär mellan standardsvenskans *å* och *ö*, betecknas *ô*. Härutöver används några av de specialsymboler hämtade från CA-traditionen som anges i förteckningen nedan.

[Markerar var överlappande tal börjar
]	Markerar var överlappande tal slutar
(mycke)	Enkla parenteser markerar att tolkningen är osäker
(.)	Markerar en s.k. mikropaus, högst 0,2 sekunder lång
=	Markerar att samma replik sträcker sig över flera transkriptionsrader
heh	Markerar ”skrattpartiklar”
((hostar))	Återger kommentar till något i samtalet